

A szó problémája I.

1. Úgy vélem, hogy a 20. század analitikus (a kisebb-nagyobb nyelvi elemek hierarchiáját feltételező) nyelvészeti hagyományának lényegi kérdése, hogy elemzési alapkategóriáit meghatározza. Különösen érvényes ez a nyelvtudomány legáltalánosabban használt hivatkozási egységére, a szó fogalmára. Azt a nyelvészeten széles körben elfogadott vélekedést is figyelembe véve, miszerint „a szó a legtermészetesebb, mindenki számára legkönnyebben megközelíthető nyelvi egység” (MARTINKÓ 2001: 20), igen meglepő, hogy az e fogalom definiálására irányuló nyelvészeti kísérletek mindezidáig még nem jártak sikerrel.

Mostani írásomban a 20. századi magyar szakirodalom meghatározó szóértelmezéseinek elméleti-módszertani nézőpontú kritikai elemzésével ezen ellentmondás hátterének feltárására teszek kísérletet. A klasszikus szókonceptiók problémáinak ilyen tárgyalásmódja azért lehet különösen termékeny, mert az így felismert ellentmondások tudatosítása egyúttal kijelölheti az irányt egy immár egységes elméleti-metodológiai háttérű szófelfogás kialakításához is.

2. Bár a 20. század első meghatározó iskolája, a magyar nyelvtudományban mindmáig jelen lévő újgrammatizmus is alapvetőnek tartja a nyelv kisebb-nagyobb egységeinek hierarchikus rendbe való szerveződését, e koncepcióban — az iskola csekély deszkriptív jellegű elméleti érdeklődéséből adódóan — az etimológiák és nyelvtörténeti okfejtések általános kiindulási egységeként használt szó fogalmi tisztázásának igénye nem igazán vetődik fel (ehhez vö. például az újgrammatikus nyelvészet egyik jellegzetes szintézisének szótörténeti fejezetét, BENKŐ–BERRÁR 1967).

A kvázi adottnak tekintett szó szemantikai karakterének megragadása ugyanakkor — az etimológiák jelentéstörténeti hátterének kidolgozása és az analógiaelv elméleti megalapozása miatt — viszonylag gyakori témája a századforduló klasszikus újgrammatikus munkáinak (ehhez lásd például GOMBOCZ ZOLTÁN életművének e tekintetben jelentősebb darabjait; 1898, 1902–3/1997, 1911/1938, 1921a/1938, 1921b/1938, 1922/1997).

Figyelembe véve az újgrammatikus iskola pauli és wundti meghatározottságát érthető, hogy az e munkákban körvonalazódó szó úgy tűnik fel, mint a mondat jelentéstani tagolásával nyerhető olyan egység, amelynek — szemben a viszonyteremtő szószerkezettel — képzetkeltő jellege van (vö. például GOMBOCZ

1922/1997: 101–2, 1929–35/1949: 4–6; ettől némileg eltérő, a saussure-i reláció-
elvű szemantika hatásait mutató megközelítésben is, 1926/1997: 134–59, 1934:
3–7). Lényegileg e hagyomány követője HORGER ANTAL (1914: 125–50) és
PAIS DEZSŐ is (1951).

Mindazonáltal ezt a klasszikus újgrammatikus elképzelést kissé megingatja,
hogy a történeti jelentéstani kérdéseket érintő írások az e felfogás középpontjá-
ban álló képzet és viszony mibenlétének kifejtésére nem igazán törekszenek. A
szerzők érveléseiben ugyanis ezek a szemantikai karakterek jórészt mint eleve
adott fogalmak tűnnek fel (ehhez lásd különösen GOMBOCZ 1898: 97, 340,
1902–3/1997: 31–6, 1921a/1938: 59–60). Ennek következtében olyan magyará-
zatokat, amelyek a két jelentéstani tulajdonság lényegi különbségeit megvilágí-
tanák, e munkákban nem találunk.

3. Nyilván ebből a bizonytalanságból adódik, hogy a szó jelentéskarakterének
a magyar nyelvtudományban jellegzetesen GOMBOCZ nevéhez kötött újgramma-
tikus elképzelését a strukturalizmus hatásait már többé-kevésbé felmutató írások
igen különbözően ítélik meg.

3.1. PAPP ISTVÁN tanulmányában (1942) kritikát fogalmaz meg az újgramma-
tikus elgondolással szemben. A szerző megítélése szerint ugyanis vannak olyan
szóként számon tartott nyelvi elemek, amelyek nem(csak) képzetkeltő jellegűek.
Ennek kapcsán számos példát sorol, így említi többek között a szerinte viszony-
jelentéssel bíró kötőszavakat (182) vagy az igeszók — érvelése alapján — kép-
zetet és viszonyt egyaránt teremtő képességét (189–91, 272–6). Mindezekből
adódóan úgy véli, hogy a képzet és viszony szemantikai karakterek (szóhaszná-
latával: jelentésfunkciók) mentén a szavak nem különíthetők el egyértelműen
egyéb nyelvi egységektől (276; hasonló megállapítást tesz még GOMBOCZ sze-
mantikájáról szólva KÁROLY, illetve más vonatkozásban JUHÁSZ is; vö. egyrészt
1991: 338, másfelől 1980: 105–6).

E munkájában PAPP ily módon olyan szófogalomhoz jut, amelyben — ahogy
egy későbbi tanulmányában maga is írja — „funkció szempontjából minden vá-
laszfal leomlott szó és szószerkezet (szintagma) közt” (1953: 360). Az elkülö-
nítéshez ezért jelentéstani tulajdonságok figyelembevétele helyett alaktani (PAPP
terminusával: formai) szempontokat javasol, megítélése szerint ugyanis a szónak
e tekintetben jól felismerhető jellegzetessége, hogy — szemben az analitikus
szintagmával — szintetikus szerkesztésű (361).

PAPP ISTVÁNNak az ún. sűrítő és szételemző formák kettősségére alapozó el-
járása azonban a képzet és viszony fogalmak előbb említett bizonytalanságához
hasonló, ám ez esetben circulus vitiosushoz vezető problémát vet fel. Ahhoz
ugyanis, hogy e kritériumot a szó státus meghatározása kapcsán alkalmazzuk, vi-
lágosan el kell különítenünk a szintetikus formákat az analitikus szerkesztésű-
ektől, amit viszont — a kérdés morfológiai meghatározottságából adódóan —
csakis a szóalak (szilárd) fogalmára való hivatkozás alapján tehetnénk meg.

3.2. BALÁZS JÁNOS tanulmányának (1966) összegzésében — eltérően PAPP előbbi írásaitól — helyeslően nyilatkozik az újgrammatikus elképzelésről (98), mivel megítélése szerint az saját, strukturális alapú elgondolását igazolja.

A lexikalizálódásnak és szintagmatizálódásnak a szóstatus meghatározása szempontjából döntő elkülönítését BALÁZS e munkájában egy szemantikai érvre alapozza. Úgy véli, hogy ellentétben a szószerkezettel, melynek elemei a jelöltre tagonként is utalhatnak (*sárga virág*), a szó értékű összetétel komponensei csakis együttesen vonatkozathatók referensükre (*sárgarépa*) (97). A lexémák és szintagmák e különbségében pedig épp az újgrammatikus elképzelés alapjául szolgáló szemantikai tulajdonságoknak, azaz a szó képzetkeltő és a szószerkezet viszonyteremtő jellegének megnyilvánulását látja (98).

BALÁZS JÁNOS érvelése azonban nem teljesen megnyugtató. Vannak ugyanis olyan szóként számon tartott nyelvi elemek (például *vörösbör*), amelyekről e szemantikai elképzelést alapul véve elmondható, hogy tagjaikat együtt és külön egyaránt vonatkozathatjuk a jelöltre. Ily módon a szó problémájának kérdésére a megelőző újgrammatikus hagyománnyal bizonyos tekintetben összhangba hozható BALÁZS-féle elképzelés sem nyújthat kielégítő megoldást.

4. SAUSSURE alapművének a magyar nyelvtudományba való fokozatos beépülésével természetszerűleg jelennek meg a kétszintű, a langue–parole dichotómia mentén osztott szóértelmezések.

Ennek implicit (még történeti nyelvészeti gyökerekkel is bíró) megnyilvánulása például PAPP ISTVÁN már elemzett írásában (1953) a minden viszonyító eszköztől megfosztott „szótári” szók és a szintaktikai relációkra utaló alaki kitevőkkel ellátott „grammatikai” szavak kettősségének szerepeltetése (359–61).

A nyelv és beszéd saussure-i szétválasztása határozottabban, de még mindig nem túl expliciten jelenik meg régebbi standard nyelvtanainknak a szó fogalmát is érintő fejezeteiben (vö. SZÉPE 1961, TEMESI 1961a, 1961b, valamint VELCSOVNÉ 1968b). A dichotómia eléggé egyértelmű megnyilvánulása látszik viszont MARTINKÓ (2001) és DEME (1978) könyvének vonatkozó részeiben, BERRÁR tanulmányában (1975), valamint újabb grammatikánk bevezetőjében (LENGYEL 2000a). (A szó fogalmának ilyen felfogását lásd még többek között JUHÁSZ 1980: 103–4, M. KORCHMÁROS 1999–2000: 16, 18, D. MÁTAI 2007: 10–1, 13, 15–7).

E megközelítések ugyanakkor nyilván csak abban az esetben lehetnek eredményesek, ha mind a langue szintjén, mind a parole-ban kielégítő magyarázatát adják a szónak megfeleltethető egység mibenlétének.

4.1. A standard nyelvtanok meghatározásait ilyen szempontból nézve azonban azt látjuk, hogy e szóértelmezések nem túl meggyőzőek.

SZÉPE és LENGYEL a szónak többnyire csak általános, szerintük sem mindig érvényesülő tulajdonságait említik (vö. egyfelől 1961: 123, másrészt 2000a: 26–

7; ez utóbbi munka definíciókísérleteiről hasonló véleménnyel van még például MOLNÁR is; 2004). TEMESI a szóstatust illetően a formai önállóságra hivatkozik (1961a: 143), aminek kapcsán viszont később — így például az igekötők minősítésekor — maga is ellentmondásosan jár el (vö. 1961b: 198, 263–5; LENGYEL írásainak hasonló problémáiról lásd FEJES 2005: 46–7). VELCSOVNÉ kijelentése, mely szerint „[a] szó a nyelvnek és a beszédnek az a legkisebb egysége, amelynek meghatározott hangalakja, nyelvtani formája és meghatározott jelentése van” (1968b: 11), nem kizáró értelmű, hiszen az általa itt sorolt kritériumok akár az e nyelvkonceptióban ugyancsak használatos morféma fogalmára (vö. 1968a: 87) is igazak lehetnek (ehhez lásd még PETE hasonló kritikai észrevételét, 2004: 187).

Ezeknek a szómeghatározásoknak a problémáit egyértelműen jelzi az a jórészt egyoldalú határozatlanság is, ami standard nyelvtanainkban az összetett szavak és szintagmák elkülönítése kapcsán tapasztalható (ehhez lásd még FEJES 2005: 76). Noha e munkákban általában nem okoz nehézséget eldönteni, hogy egy adott hangsor összetételnek vagy szószerkezetnek minősül-e, ennek elméleti megokolása az esetek nagy részében mégis meglehetősen ingatag (vö. például B. LŐRINCZY 1961: 451, SZÉPE 1961: 127–8, RÁCZ 1968: 257, KESZLER 2000b: 349–50, LENGYEL 2000a: 29).

Nyelvtanaink eljárásának ez az ellentmondása ugyanakkor nem pusztán a grammatikák szómeghatározásainak elméleti bizonytalanságaira utal, hanem ezzel összefüggésben egy (a strukturális írásokat nagyrészt jellemző) módszertani problémára is rámutat. Az a tény ugyanis, hogy az összetett szavak és a szintagmák gyakorlati elkülönítésére vonatkozó döntések e munkákban rendre megegyeznek az írásnorma tagolási elvei mentén hozható ítéletekkel, a szóhatárok kijelölésének latens helyesírás-elvűségéről tanúskodik.

Figyelembe véve, hogy a 20. századi nyelvtudomány legáltalánosabban használt elemzési egysége a szó, ez a probléma korántsem mellékes. Az, hogy milyen eljárással minősítünk egy hangsort egy vagy több szónak, közvetve ugyan, de mégis alapjaiban határozza meg a nyelvi jelenségek leírásának szinte valamennyi területét.

Az összetett szavak és szintagmák rejtett helyesíráselvű elkülönítése érhető tetten például abban, hogy a standard nyelvtanok (és egyéb strukturális munkák) szófajtnai rendszerezéseiben különírt formákat csak a tulajdonnevek kapcsán látunk (vö. TEMESI 1961b, VELCSOVNÉ 1968b, KESZLER 2000a), az összetételeket tárgyaló részek példaanyagában pedig tagoltan lejegyzett alakokat egyáltalán nem is találunk (lásd B. LŐRINCZY 1961, VELCSOVNÉ 1968a, LENGYEL 2000b). Ugyancsak a konvencionális írás latens hatásának eredménye az az ellentmondásos, de mégis általánosan elfogadott szintaktikai elemzési eljárás is, mi szerint a *Huszoney éves* mondatban van mennyiségjelző (vö. RÁCZ–SZEMERE 1970: 47), az ezzel teljesen analóg szerkezetű *Húszéves* megnyilatkozásban — lejegyzésének szintetikus formájából adódóan — viszont nincs (lásd LENGYEL 2000c: 396).

Tekintettel arra, hogy napjaink nyelvészetének módszertanában már a konvencionális írás e fel nem ismert, ám meghatározó jelenléte sem szerencsés, különösen meglepő, hogy a szóhatárok kijelölése kapcsán a helyesírás elvszerű alkalmazását több nemrég publikált tanulmány mellett (vö. például M. KORCHMÁROS 1999–2000: 16, D. MÁTAI 2007: 17) leghatározottabban éppen legújabb strukturális grammatikánkban látjuk. (A jelenség igen hasonló értékelését ez utóbbi munka vonatkozásában lásd még MOLNÁR 2004.)

E nyelvtan összetett szavakkal foglalkozó fejezetében LENGYEL KLÁRA úgy véli, hogy azokban az esetekben, amikor az összetételeket és a szintagmákat szemantikai alapon nem tudjuk elhatárolni egymástól, „csupán a helyesírás szabja meg, hogy a szerkezetet egyetlen szónak vagy szintagmának tekintsük-e; vö. *nejlonzacskó, papírzacskó, műanyag zacskó, autóverseny és kötélhúzó verseny, be-benéz és ide-oda néz*” (2000b: 322, vö. még 323; lásd ugyanakkor a generatív nyelvészet ettől következetesen eltérő eljárását, KÁROLY 1969: 282–5, KIEFER 1999: 188, KENESEI 2000b: 76–7, 82–3, 86, 2006: 80–1, 85, KÁLMÁN–NÁDASDY 2001: 423–4, FEJES 2005: 14–8, KÁLMÁN–TRÓN 2005: 74).

4.2. BERRÁR JOLÁN szókonceptiójában (1975) a saussure-i szembeállító pár alkalmazásának tipikus, a strukturális írásokban manapság is általános formáját látjuk.

A szerző langue szintű szótári szókkal és a parole-ban megjelenő szóelőfordulásokkal számol, de felveszi még tipológiájába az absztraktság tekintetében ezek között álló ún. szóalakot is (36–7; e felfogás legújabb, több tekintetben is kifogásolható megjelenését lásd például D. MÁTAI 2007: 16–7).

Mivel a szóalak ilyen értelmezése a dichotomikus megközelítés logikájába kevésbé illeszkedik, e koncepció módszertani szempontból nem egészen koherens. Az ezzel kapcsolatos problémát jelzi többek között a szerzőnek a szótári szóhoz fűzött ellentmondásos magyarázata is. BERRÁR egyfelől — a saussure-i elképzeléssel összhangban — úgy véli, hogy e kategória „elvont absztrakció, a grammatikai formájától, szintaktikai szerepétől megfosztott szó” (1975: 37), másrészt viszont — a langue-szó és a szóalak relációjának láttatása érdekében — azt állítja, hogy a szótári szó egyúttal „ugyanazon tő különböző szóalakjainak együttese, gyűjtőfogalma” is (37).

A szóalak mibenlétének efféle bizonytalanságából adódhat, hogy azok az újabb strukturális írások, amelyek még használják ezt a kategóriát, a fogalmat már következetesebben értelmezik. Ezekben a munkákban a szóalakot vagy variáns szóként, vagy a langue-szók (*lexémák*) és parole-szavak (*szóelőfordulások*) lehetséges, illetve konkrét morfémaszerkezeteként tartják számon (ehhez lásd többek között LENGYEL 2000a: 27; a szóalak generatív nyelvészeti alkalmazásához vö. KENESEI 2006: 86–7).

Mivel BERRÁR írása és az erre alapozó későbbi munkák (vö. például JUHÁSZ 1980: 103–4, LENGYEL 2000a: 26–7) a szót mint eleve adott fogalmat osztják

több szintre a nyelv–beszéd dichotómia mentén, a szavak mibenlétét ténylegesen nem magyarázzák meg. Ezt figyelembe véve érthető, hogy a BERRÁR szóosztályozására (1982) alapozó szófajtanokban a rendszerezési problémák mellett a szóstatus megítélésének bizonytalanságaira egyértelműen utaló „állexéma” kategóriája is feltűnik (vö. például RÁ CZ 1985: 264, KESZLER 1995: 299; az álszavak csoportjának más indíttatású, korai generatív nyelvészeti megjelenését lásd még KÁROLY 1970: 15, 20–1, 1980: 125–30).

4.3. A szó efféle felfogásának hagyományával szemben MARTINKÓ ANDRÁS (2001) és DEME LÁSZLÓ (1978) koncepciójában a nyelv–beszéd dichotómiának más, a jelenlegi nyelvészeti gondolkodást kevésbé meghatározó, ám az eredeti saussure-i elvekhez bizonyos tekintetben közelebb álló megnyilvánulását látjuk.

MARTINKÓ úgy véli, hogy a beszédben minimálisan szintaktikai egységekkel kell számolnunk, ezért a szót olyan langue-jelenségnek tartja, amely aktuálisan mondat szintű elemként valósul meg. Ily módon koncepciójában az invariáns lexéma parole-beli megfelelője csakis a tőle *szintakszéma*-nak nevezett kategória lehet, amely „szó-lényegéből veszítve, részben ahhoz nyerve egy nagyobb nyelvi egység részeként, mondatrészként szerepel” (2001: 23). A szintakszéma kettős, egyfelől szó-, másrészt mondat szintű értelmezése miatt MARTINKÓ arra a következtetésre jut, hogy a szó olyan egység, amely „mozog” a langue és a parole között (23).

Noha KIEFER FERENC a könyvhöz írt előszavában e koncepció mellett érvel (2001: 6–7), a szó ilyen értelmezése módszertani szempontból korántsem kifogástalan. A szintakszéma efféle felemás felfogásából eredő probléma kiténik például MARTINKÓNAK az előbbiekhöz fűzött kissé ellentmondásos magyarázatából is. A szintakszéma jellegzetességeit figyelembe véve a szerző ugyanis úgy véli, hogy a beszédben csak mondat van (2001: 23), ami viszont — sajátos módon — fogalomjeleket használ, „vesz át a langue területéről, majd újból visszaadja” azokat (24).

Ezzel lényegében analóg, de a parole szint szóértelmezése tekintetében már következetesebb DEME koncepciója (1978: 116–29). A szerző azért nem ütközik oly nyilvánvaló módon az előbbi problémába, mert a szavak kétféle létformáját MARTINKÓVAL szemben úgy értelmezi, hogy a langue szintjén felfogott szó (*lexéma*) a beszédben megjelenő mondatrészek (*glosszémák*) megszerkesztéséhez „alapul vagy legalábbis eszközül szolgál” (112). (A DEME-féle fogalompár ettől eltérő, nem megfelelő értelmezését lásd M. KORCHMÁROS 1999–2000: 16; a két szó kategória korai generatív nyelvészeti alkalmazásához vö. KÁROLY 1970: 17–8, 20–2.)

Könyvében MARTINKÓ, ha kissé ellentmondásosan is, de vázolja a szó e két igen különböző létmódját, az így körvonalazott egységek fogalmi tisztázására azonban már nem törekszik. E tekintetben alaposabban jár el DEME, aki a két szinten értelmezett szófogalomnak a definícióját is igyekszik megadni (vö. főként 1978: 122, 127).

DEME meghatározása azonban nem kielégítő. Noha koncepciójában a langue szintjén értelmezett lexémaszónak alapvető jegyeként tűnik fel a fogalomjelölés (122), e szemantikai tulajdonság mibenléte írásában — ahogy ezt saját érvelésének bizonytalanságai is tükrözik (vö. például 126) — mégis kifejtetlen marad. (Ennek problémáját veti fel tanulmányában JUHÁSZ is, jóllehet szófelfogását végül mégis ezzel analóg érvek alapján dolgozza ki — sikertelenül; 1980: 102–3, 105–7. A szóértelmezések e típusának kritikájához vö. még KIEFER 1993: 171, 2000b: 519, ELEKFI 2001: 227.)

Figyelembe véve a fogalomjelölés mibenlétének tisztázatlanságát nem meglepő, hogy a DEME által sorolt kritériumok nem teszik lehetővé a morfológiailag jelöletlen összetételek és az ugyanilyen alakú szó szerkezetek elkülönítését, vagyis a szerző érvelése alapján — ahogy maga is írja — „az alanyos és a jelzős előtagú alakulatokról gyakran nehéz eldönteni a magyarban, hogy kompozitumok-e vagy szintagmák” (1978: 122, vö. még 121).

DEME felfogásának bizonytalanságait mutatja az is, hogy a szerző végül saját szómeghatározásának ellentmondva jár el. Bár könyvében a mondatzókat, a szervetlen beszédelemeket, valamint a kötött formáknak tekinthető névelőket, névutókat és kötőszavakat nem tartja fogalomjelölőnek, ezeket — a szó formai önállóságát és fogalomra való utalását hangsúlyozó definíciója ellenére — mégis a lexémaosztályok között tünteti fel (124–6).

5. A saussure-i elvekre alapozó értelmezések azzal, hogy a szót a langue–parole dichotómia mentén két szintre osztják, de a szavak e megjelenési formáinak már nem adják egyértelmű meghatározásait, a szó mibenlétének kérdését ténylegesen nem válaszolják meg. Nem véletlen, hogy a strukturális iskola után feltűnő formalista, egzakt leírásra törekvő generatív nyelvészeti munkák nem elégszenek meg az eddigi szómeghatározásokkal, hanem — immár saját alapelveik mentén haladva — maguk is kísérletet tesznek a fogalom megragadására.

5.1. A chomskyánus kompetencia–performancia kettősség árnyalt jelenlétét látjuk KIEFER FERENCnek a szó mibenlétével foglalkozó írásaiban. E munkákban a szerző arra hivatkozva, hogy a szó nem határozható meg egyetlen, minden lényeges jegyet magában foglaló definícióval (1993: 171, 1997: 197), több szófogalommal számol (1993, 1997, 1999: 188–9, 262–88; vö. még 2000b, 2003: 185–6). (A kategória definiálási nehézségeit illető, ezzel rokon érvelést lásd még KENESEI 2000b: 76.)

A LYONS munkájára (1968) alapozó koncepcióban az ún. grammatikai szó olyan formális egységként tűnik fel, amelynek sajátos kontrasztív és kombinálhatósági funkciója van. Ennek invariáns része a nem kompozicionális jelentésűnek tartott lexéma, performanciája pedig az e felfogásban nem automatikus hangtani szabályokként kezelt jelenségek hatókörébe eső legnagyobb egység, az ún. fonológiai szó (vö. KIEFER 1993: 172–4, 176–7, 1999: 189).

Tekintettel arra, hogy a klasszikus generatív nyelvtan mondatgrammatikája idővel — főként az agglutináció szintaxiselvű leírásának kudarcából adódóan — alaktani panellel is bővült, érthető, hogy KIEFER írásaiban a grammatikai szó fogalmát célszerűnek tartja szintaktikai és morfológiai szavakra tagolni (vö. 1993: 174).

Az ily módon négy szintűvé vált szómodelljében a szerző alaktani értelemben vett szóknak azokat a formákat tekinti, amelyek megítélése szerint morfológiai műveletek (inflexiós toldalékolás, képzés, összetétel) révén jöttek létre (175–6, 1999: 188), szintaktikai szavaknak pedig azokat az egységeket tartja, amelyekről úgy véli, hogy belső szerkezetüket mondattani szabályok nem változtathatják meg (1993: 174–5, 1999: 189; a szó mibenlétének ehhez hasonló felfogásához vö. még például SZÉPE 1999, a koncepció nem egészen értő továbbgondolását lásd FEJES 2002).

A mélyszerkezethez kötődő lexikai, szintaktikai és morfológiai szavak efféle felfogása a mondattani modul szűkítésével és a szótár bővítésével olyan alaktani panelt előfeltételez, amely a lexikon műveleti részeként az ún. kompozicionális szemantikai szerkezetek létrehozására szolgál (vö. egyfelől KIEFER 1993: 176, másrészt 1999: 188).

Mivel a generatív nyelvészet a lexikai, szintaktikai és morfológiai szavak (valamint általában minden elemzési egység) efféle elméletfüggőségét (vö. 1993: 173, 176, 178, 2003: 185) az adott megközelítés természetes velejárójának tartja, módszertani szempontból a nyelvi leírástól csupán a választott elemzési kereten belüli következetes fogalomhasználatot várja el (ehhez lásd többek között KENESEI megjegyzéseit; 2004b: 441).

Ez a metodológiai attitűd azonban az e felfogásban nyelvtudásként értelmezett nyelv (vö. például KENESEI 2000b: 75–6, 2001: 216, 2004b: 441–2, 2006: 81–3, 87) megragadásához nem lehet megfelelő. A beszélők kompetenciája ugyanis nyilván egy meghatározott módon, nem pedig alelméletekhez igazodva működik. Így az, hogy a generatív munkák elemzési egységei — esetünkben: a lexikai, szintaktikai és morfológiai szó kategóriák — mennyire lehetnek adekvátak a nyelv(tudás) modellezésére nézve, alapvetően attól függ, hogy a hozzájuk köthető grammatikai komponensek valóban ilyen formában részei-e a kompetencia kognitív folyamatainak, a nekik tulajdonított funkciók pedig ténylegesen a mentális nyelvi működést tükrözik-e.

Mindazonáltal a nyelvi leírásokban használt fogalmak elméletfüggőségének generatív nyelvészeti megítéléséből sejthető, hogy ezekben a munkákban ez utóbbi kérdés fel sem vetődik. KIEFER szómodelljének hitelességét ilyen szempontból nézve mindenképpen elgondolkodtató, hogy miközben a nyelvelmélet moduljainak értelmezése alirányonként változik, a grammatika ilyen jellegű módosításai rendre a kognitív nyelvi folyamatok megfigyelése nélkül, kizárólag a formalizálhatóság, illetve a leírás optimalizálása és minimalizálása érdekében

történeket. (A generatív módszertan efféle problémáinak eredőiről és az ebből adódó ellentmondásokról más vonatkozásban lásd SZILÁGYI N. 2004: 113–25.)

A grammatikai panelek önkényes kijelölésének megnyilvánulása például a szó fogalmáról alkotott generatív nyelvészeti vélekedést leginkább meghatározó morfológiai komponens mechanikus, emiatt pedig a leírásban több elvi lehetőséget is megengedő felfogása (ehhez vö. főként KIEFER 1999: 187–8, 2000a; e módszer egyéb megnyilvánulásait lásd még például KÁROLY 1966: 97, 99–100, illetve FEJES 2005: 7). (A probléma más megközelítésű, ám kevésbé értő kritikájához és a KIEFER-féle szókategóriákkal szemben erre alapozva felhozott, nem adekvát érvekhez vö. egyfelől PETE 2008: 76, másrészt M. KORCHMÁROS 1999–2000: 15–6 és D. MÁTAI 2007: 14.)

Jórészt e módszertani sajátosságból adódik az ún. analitikus szerkesztésű igék rendszerbeli megítélésével kapcsolatos bizonytalanság is. Bár KIEFER kezdetben ezeket alaktani műveletek eredményeinek tartja (1993: 175, 1999: 188–9), újabban erről — a morfológiai szó elméletfüggő voltára hivatkozva (vö. 2003: 185) — már másképp vélekedik. Gondolatmenete szerint ugyanis ha „az *írni fog* alakzatot morfológiai szónak tekintjük, akkor az *írni akar*, *írni szokott* (*írni kell*, *írni szabad* stb.) alakzatokat is annak kell tekintenünk, ez viszont a szintaxis rovására túlságosan kitágítaná a morfológia szerepét” (185).

Mivel a szerző az analitikus igeformák nem morfológiai jellegét a grammatikai panelek funkcióinak optimális eloszlására alapozó érve mellett ezek megszakíthatóságával, illetve továbbképzésük és lexikalizálódásuk lehetetlenségével indokolja, az igekötős igék minősítésekor újabb problémába ütközik. Ez utóbbi alakzatok ugyanis e három tulajdonság tekintetében nem egységesek: a deriválhatóság és lexikalizálódás szempontjából eltérnek az analitikus igeformáktól, a megszakíthatóság vonatkozásában viszont nem (2003: 186). Bár KIEFER e három sajátosságra alapozva az igekötős igék kettős természetét elismeri, ezeket — kisé következetlen módon — mégis egyértelműen mint morfológiai szavakat tartja számon (i. h.). (Erről a kérdésről lásd még D. MÁTAI-nak a problémát kevésbé érzékelő ismertetését; 2007: 12–3.)

Ugyancsak a nyelvtani panelek önelvű koncepcióját mutatja KIEFER szóértelmezésében az összetett szavak és szó szerkezetek elkülönítésének (az igekötős igék előbbi besorolási problémájával is összefüggő) bizonytalansága. A szómodell logikája alapján a szintagmák sem mondattani, sem alaktani tekintetben nem minősülnek szavaknak, az összetételek viszont szintaktikai értelemben szók, morfológiai szó státusuk pedig definíciószerűen adva van (ehhez lásd 1999: 188–9, 262, 2000b: 519–21, 565; az összetett szavak alaktani szóértéke kapcsán vö. még FEJES nem egészen helytálló kritikai észrevételét, 2002: 4). Az összetételeket és szintagmákat elkülönítő elv azonban — főként a szintaktikai és morfológiai panelek funkcióinak mechanikus kijelölése miatt — a gyakorlatban mégsem érvényesül.

Jól mutatják az ezzel kapcsolatos problémát többek között a *levelet ír, újra-választ* elemek, melyek e felfogásban „kétarcúak: az alakokban is számot kell adni róluk, meg a mondatokban is. Ezért sem tartozhatnak a tipikus összetételek közé, köztes helyet foglalnak el a szintagmák és az összetételek között” (KIEFER 1999: 271; az efféle alakok későbbi, némileg már következetesebb megítéléséhez lásd 2000b: 521, 532–3, 2003: 197, vö. még 1999: 290, valamint FEJES 2005: 47–8, 77–8).

Az összetett szavak rendszerezési bizonytalanságát jelzi az is, hogy a kompozitumok azonos elő- vagy utótagú összetételek mellérendelése esetén az egyező tagok mentén — elvi mondattani szóértékük ellenére — elliptálhatók. KIEFER e formákról ezért kezdetben úgy véli, hogy ezek „csak bizonyos mértékig szintaktikai szavak” (1993: 177), később azonban már egyértelműen az összetett szók mondattani szó státusa mellett foglal állást. A szintaktikai szavak definíciója és a mondattani egységnek tekintett összetételek közti ellentmondást pedig a szerző úgy igyekszik kiküszöbölni, hogy rendszerébe beiktatja a fonológiai szóhoz kötött elemelhagyás elvét (mindehhez lásd 1997, 1999: 262, 282–8, 2000b: 519–20, 562–5, 567, vö. még KENESEI 2000b: 87). KIEFER e javaslata azonban nem tekinthető a probléma tényleges megoldásának. Bár FEJES munkájában ennek kapcsán úgy bírálja a szerző elképzelését, hogy saját, az összetételt szintaktikai műveletként értelmező elgondolása (vö. 2002) az ittenihez hasonlóan önkényes, KIEFER eljárásának módszertanát illetően mégis jól látja: „Érdemes felfigyelni arra, hogy a fonológiai ellipszis bevezetésére csupán azért van szükség, hogy magyarázatot találjunk arra, miként nyúlhat bele a szintaxis az összetett szó belséjébe. Magyarázatot azonban nem találunk, csak annak a meghatározását, hogy ez milyen körülmények között történhet meg” (2–3, FEJES egyéb, az összetételek elliptálhatóságát érintő, nem mindenben támogatható észrevételeihez vö. még 4–5, 2005: 42–6).

A mondattani és morfológiai panelek mechanikus kijelölésének efféle módszertani problémájával sok tekintetben analóg, a négyosztatú szóelmélet koherenciáját gyengítő jelenség az is, hogy a felszíni megvalósulásként számon tartott fonológiai szó a mélyszerkezeti szófogalmakkal nem mutat párhuzamot (vö. KIEFER 1993: 175, 1999: 189). Ez nyilvánvalóan a lexikai, szintaktikai és morfológiai szavak értelmezésétől függetlenül kijelölt, igen szűk hatókörű hangtani kritériumok alkalmazásának eredménye. Nem véletlen, hogy KIEFER a fonológiai szó meghatározásához kezdetben használt jelenségek körét (lásd 1993: 173–4) később némileg kibővíti (vö. 1999: 189), majd pedig a kategóriát többféleképpen definiálhatónak minősíti (2000b: 520), jóllehet az alapproblémát ezzel nem oldja meg. (Egyébiránt azok a generatív szómeghatározási kísérletek sem jártak sikerrel, amelyek a szó általános fogalmát nagy hatókörű fonológiai jelenségekre alapozó szempontok segítségével igyekeztek megragadni. Erről lásd többek között KENESEI 2000b: 77, KIEFER 2000b: 521, KÁLMÁN–NÁDASDY 2001: 422–5, FEJES 2002: 3, 2005: 18–25, KÁLMÁN–TRÓN 2005: 75.)

A fonológiai szó értelmezésével kapcsolatos nehézséget jelzi a *várnék*, *hidja*, *férfinak*, *szüretkor* stb. nem illeszkedő alakok rendszerbeli megítélésének módja is. Ezeket a morfológiai és szintaktikai értelemben egyaránt szavaknak minősülő elemeket ugyanis a KIEFER-féle szókonceptió szigorú logikája alapján — generatív nyelvészekről is önkényesnek ítélt eljárással (vö. például KENESEI 2000b: 77, 86) — két fonológiai egységnek kellene tekintenünk. (A probléma megoldására tett — kissé önelvű — módosítási javaslatot lásd KENESEI 2000b: 86.)

Nemcsak a leírás efféle mechanikusságára mutat rá, de egyúttal a fonológiai szó kategóriájának alkalmazhatóságát is megkérdőjelezi az a tény, hogy a minden más tekintetben szónak minősülő elemek egy jelentős részének vonatkozásában e szófogalom kritériumai egyáltalán nem is értelmezhetők. Noha KIEFER ezt a problémát kezdetben nem ismeri fel (vö. 1993: 175), később erre egy példa kapcsán már maga utal: „A *lámpa* morfológiai, szintaktikai és lexikai szó; a fonológiai szó fogalma nem alkalmazható rá, mivel nem tartozik a fonológiai szót definiáló szabályok hatókörébe” (1999: 189).

Az egyes szófogalmak között ugyanakkor nemcsak a fonológiai szó révén tapasztalható diszharmonia. A négy kategória kritériumait egy adott hangsor szóstatusának megállapítására egyenként alkalmazva ugyanis gyakran eltérő eredményeket kapunk (ehhez lásd például KIEFER 1999: 188–9, KENESEI 2000b: 78–9, 83, 94). Mindez azt mutatja, hogy az itt megjelenő kategóriák egyszerűen valamiféle lexikális, mondattani, alaktani és hangtani értelemben vett elemzési egységekként foghatók fel, amelyek a szó általános fogalmához lényegileg csak annyiban kötődnek, hogy azzal homofón elnevezésük van.

Mivel KIEFER írásaiban ezt kellőképpen nem tudatosítja, gondolatmenete kissé ellentmondásossá válik. Miközben a több szófogalom bevezetésével járó előnyöket (1993: 171, 178) és az így megjelenő kategóriák elméletfüggőségét hangsúlyozza (173, 176, 178, 2003: 185), az egyes szókritériumok kialakítása során mégis valamiféle általános szófogalomhoz kíván igazodni (1993: 172, 176). Miután e törekvése az egyes szókategóriák között tapasztalható diszharmonia miatt mégsem mondható sikeresnek, a négy szófogalom összhangja érdekében szóstatusfokozatok bevezetését ajánlja (174–5), amelyek hierarchiájának élén a minden kritériumnak eleget tevő „ideális” szó univerzális kategóriája áll (177–8).

A szó e kétféle, markánsan eltérő felfogásának fel nem ismert ötvözéséről tanúskodik KIEFER egyik újabb írása is (2003). Miközben a szerző az alaktan tárgyának kijelölése során a négyosztatú elmélet szűkebb, morfológiai szinten értelmezett szókategóriáját használja (185–6), az összetételek bemutatásakor — noha a szó meghatározása kapcsán végül a szintaktikai szavak osztályának megfelelő értelmezéshez jut — latensen mégis egy általános szófogalomra hivatkozik. Ezt tükrözi többek között a szó definícióját előkészítő érvelése is, miszerint az összetétel műveletének leírásához elengedhetetlen „a szó fogalmának tisztázása, e nélkül ugyanis nem tudhatjuk, hogy mit jelent az ’egyetlen szóvá illesztés’ fogalma” (198; ennek még rejtettebb jelenlétét lásd 185, 1999: 262).

A szófogalom szűkebb (egy-egy grammatikai szintre korlátozódó), illetőleg általános (az egyes nyelvtani modulokon átívelő) felfogásának kissé zavaró együttélését mutatják azok a KIEFER koncepcióját bíráló kijelentések is, amelyek — a két értelmezést ugyancsak keverve — úgy vélik, hogy a szó meghatározásában a többféle vizsgálati szempont nemhogy egységesebb szófogalmat nem eredményez, de jelentősen elbizonytalanítja a szóról alkotott eddigi általános képpontet is (vö. M. KORCHMÁROS 1999–2000: 16, D. MÁTAI 2007: 14; hasonló félreértésről tanúskodnak FEJESnek az e modell lexikai szó kategóriája kapcsán tett kritikai észrevételei is, 2002: 3–4).

5.2. A korai (még strukturális jegyeket is felmutató) chomskyánus ihletettségű munkákban KÁROLY SÁNDOR (1970: 16), majd az újabb generatív nyelvészeti írásokban KENESEI ISTVÁN (2000b, 2004b, 2006; vö. még 2000a, 2001, 2004a) a szó fogalmát a KIEFER-féle koncepciótól eltérően, a bloomfieldi disztribúciós elvek nyomán haladva igyekeznek megragadni (ehhez vö. még PETE 2008: 79).

Ennek megfelelően KÁROLY és KENESEI szódefiníciójuk megfogalmazásakor a nyelvi elemek megnyilatkozásokbeli előfordulásának jellegén alapuló ún. szabad és kötött formák kettőséből indulnak ki. E közelítésmód objektivitását azonban némileg elbizonytalanítja az az egyébként KENESEI-től is említett tény, miszerint az osztályozás ilyen szempontja „nem egyértelmű kritérium, hanem egyfajta konvencióra támaszkodik” (2000b: 79; vö. még 80, 89–90; az eljárás kritikájáról lásd még PETE 2008: 77, 79). (Az ebből származó problémát mutatja D. MÁTAI eljárása is, aki annak érdekében, hogy a szabad és kötött előfordulás szempontjából szerinte bizonytalanul megítélhető elemek státusát egyértelműsítse, tipikus és alkalmi megnyilatkozásokat különít el — nem egészen következetesen; 2007: 14–5, 20.)

KÁROLY és KENESEI — a disztribúciós módszer efféle enyhe bizonytalansága ellenére — a bloomfieldi meghatározást követve szavaknak mindenképp a minimális szabad formákat tekinti (vö. egyfelől 1970: 16, másrészt 2000b: 79, 2006: 82).

Noha egy a disztribúciós nyelvészet eredeti intencióinak megfelelő, tisztán formai kritériumokat érvényesítő felfogásban, amelyre való igényét KENESEI írásában külön is megfogalmazza (2000b: 76–7, vö. még 94), szónak csak a legkisebb önálló előfordulású alakokat kellene tekinteni, érvelése során mindkét szerző ennek némileg ellentmondva jár el, amikor a szó státusú elemek körét a minimális szabad formák csoportjánál tágabban értelmezi. (Ilyen felfogásban jelenik meg a szó többek között még M. KORCHMÁROS és D. MÁTAI módszertani szempontból kissé bizonytalan koncepciójában is; vö. egyrészt 1999–2000: 18, másfelől 2007: 14–5, 20.)

KÁROLY arra a nem egészen helytálló fonetikai érve alapozva, hogy a kötött előfordulásúnak számító névelők, névutók, igekötők és kötőszavak — hasonlóan az önálló szókhöz, de eltérően a toldalékoktól — a beszédben külön ejtési egység-

get alkotnak, ezeket az elemeket is egyfajta szavakként, ún. segédszókként tartja számon (vö. 1970: 14–5, 1980: 125–30).

E kategória ellentmondásos jellegét azonban jól mutatja, hogy a szerző az idetartozó egységeket olyan hangsoroknak véli, amelyek szemantikai önállósága — a fonetikai függetlenség ellenére — korlátozott. KÁROLY a segédszók efféle kettős természetét maga is elismeri, így ezeket a formákat sajátos módon „álszavaknak” tekinti (1970: 20).

Hasonló szófogalmakhoz jut KENESEI, amikor munkáiban a beszélők kompetenciájára hivatkozva (2000b: 80, 2006: 82–3) a szavak körét az ún. szómeghatározási eljárás mentén kitágítja. Ily módon a minimális szabad formák mellett szavaknak tekinti az olyan kötött hangsorokat is, amelyeket a legkisebb önálló alakok választhatnak el más független egységektől (2000b: 79, 2006: 82). (Ehhez hasonló egyébként KÁLMÁN és TRÓN koncepciója is, akik a szó meghatározására a morfológiai környezetre alapozó disztribúciós elv mentén tesznek kísérletet. Az alaktani kategóriákra építő javaslatukat azonban némileg megingatja, hogy a nyelvészetben a morféma mibenléte — a szó fogalmához hasonlóan — ma sem tisztázott; 2005: 75–6.)

KENESEI annak érdekében, hogy az önálló szók és a szómeghatározási eljárással kielemezett szavak között megmutatkozó különbséget érzékeltesse, a szabad előfordulású alakokat *független szók*-nak, a KÁROLY-féle segédszavak csoportjának többé-kevésbé megfeleltethető kötött formákat pedig *függőszók*-nak nevezi (2000b: 79–81, 2006: 82–3). (Ez utóbbi kategória némileg más értelmű strukturális előzményéhez vö. ÁGOSTON 1974.)

Miután a szó mibenlétének efféle disztribúciós megközelítése a minimális szabad formáktól szerkesztettség tekintetében eltérő komplex szóalakulatokat nem ragadhatja meg, KÁROLYnak és KENESEINEK az összetételek értelmezéséről külön kell számot adnia.

Noha munkáiban KÁROLY számos értékes megállapítást tesz a kompozíció révén létrejött szókomplexumokról (1966, 1969, 1970: 83–4, 132–3, 1980), az összetett szavak csoportját mégsem tudja más elemtípusoktól egyértelműen elhatárolni.

Az ezzel kapcsolatos nehézségek KÁROLY igen sajátos lexémaértelmezéséből adódnak. A szerző elképzelése szerint ugyanis szótári egységek nemcsak az egyszerű, összetett vagy képzett szavak lehetnek, de a több szóból álló jelzős, tárgyas, határozós kapcsolatok is, ha azok mondatszerkesztéskor összetartozó elemekként funkcionálnak, de nincsenek állandó szintaktikai pozíciókhoz kötve (1966: 91, vö. még 1969: 284, 1970: 83). A lexémák ilyen felfogása esetén viszont KÁROLYnak ahhoz, hogy az összetételek mibenlétét egzakt módon meghatározza, nemcsak a többtagú szótári elemek és a lexikai egységet nem alkotó mondattani alakulatok különbségeit kell kijelölnie, de számot kell adnia a lexémák csoportján belül a kompozitumok és a szintagmák eltéréseinek dimenzióiról is.

A szerző a szerkesztett szótári egységeknek a szabad szókapcsolatoktól való elkülönítésére mindenekelőtt egy mondattani kritérium érvényesítésével tesz kísérletet. Erre alapozva úgy véli, hogy a többtagú lexikológiai elemek — szemben a laza szószerkezetekkel — szintaktikailag kizárólag a főtag mentén bővíthetők, tehát például „az *asztalláb* lexéma nem kaphat olyan jelzőt, amely az asztalra, hanem csak olyat, amely a lábra, illetőleg a lexéma alárendelt tagjával megszorított asztallábra vonatkozik” (KÁROLY 1970: 83; lásd még 1966: 94, 1969: 283–4).

Mindazonáltal KÁROLY maga mutat rá e kitétel alkalmazhatóságának korlátaira. Mivel az *-i* képzős melléknevek általában nem bővíthetők, az első tagjukban ilyen elemet tartalmazó szerkezetek nagy része a komplex szintaktikai módosítás kritériumának attól függetlenül tesz eleget, hogy lexikológiai egységként vagy szabad kapcsolatként funkcionál (vö. 1966: 94, lásd még 1969: 283–4).

A szerző ezért arra alapozva, hogy a többtagú szótári elemek együttes bővíthetőségi tulajdonságának háttérében a lexémák ún. sűrítő fajtajelölő sajátossága áll (1969: 284), a továbbiakban e szemantikai szempont figyelembevételével igyekszik elkülöníteni a szerkesztett szótári egységeket a szabad szókapcsolatoktól. E szerint a többelemű lexéma jelentése — eltérően a neki megfeleltethető laza szószerkezet szemantikai jegyeitől — nem egyszerűen a tagok jelentéseinek összegéből adódik, hanem ezen felül még valamiféle fajtajelölő információt is magába foglal (vö. 1966: 94, 1969: 274, 282–4, 1970: 132–3).

A későbbi generatív szóelméletek lexémaértelmezésének ún. kompozicionális elve (vö. KIEFER 1993: 176–7, 1999: 189, KENESEI 2000b: 78, 2004b: 443–4, 2006: 82) felé mutató jelentéstani szempont mentén azonban KÁROLYnak nem sikerül a szótári egységeket a szabad szókapcsolatoktól egyértelműen elhatárolnia.

Az elvvel kapcsolatos általános bizonytalanságot tükrözi, hogy e szemantikai kritérium ellenére a szerző olyan szerkesztett formákat (például a *látogatási bizonyítvány* vagy a *favágó* elemeket) is lexémáknak minősít, amelyeknek szerinte nem(csak) sűrítő jellegű jelentések tulajdoníthatók (vö. egyrészt 1966: 94, másfelől 1969: 284, 293–4). Ily módon az sem meglepő, hogy KÁROLY különböző írásaiban e jelentéstani tulajdonságra alapozva számos szerkesztett alakot (így többek között az *erdei ösvény* formát) a lexémastátus tekintetében eltérően ítél meg (lásd először 1966: 94, majd 1969: 283).

Miután a szerző nem talál más formális kritériumot a lexikológiai egységek és a szabad szókapcsolatok elhatárolására, a szótári elemek egyik alcsoportjaként felfogott összetett szavaknak a lexikai szószerkezetektől való elkülönítésére már nem is vállalkozik (ehhez vö. főként 1966: 95, lásd még például 1969: 282, 294).

Az összetételek meghatározása tekintetében eredményesebb KENESEI, aki KÁROLYnak a lexémastátus megállapítására használt mondattani és szemantikai kritériumaihoz hasonló szempontok alapján tesz kísérletet a kompozitumoknak a szintaktikai szószerkezetektől való elkülönítésére.

KENESEI meghatározása szerint összetett szó „az a szabad forma, amely két, általában (de nem kizárólagosan) szabad formaként is előforduló morféma lexikális egysége, amelynek tagjait nem lehet módosítani, és még kötött morfémák sem választhatják el egymástól” (2000b: 82).

A szerző definíciójából és az ezt előkészítő érvelésből egyaránt az következik, hogy a szóösszetételek a szintagmáktól nemcsak a komplex bővíthetőség és a megszakíthatatlanság tekintetében, de ezzel összefüggésben — a nem kompozicionális jelentésű lexikális egység kitétel révén — szemantikai szempontból is különböznek (2000b: 81–3, vö. még 2006: 82). Mindezt szem előtt tartva azonban kevésbé érthető KENESEI azon kijelentése, miszerint ha „inflexiós toldalék (jel, rag) kerül az összetétel tagjai közé, még ha a jelentés nem változik is meg, az összetétel felbomlik, azaz tovább már nem számít egy szónak” (2000b: 82; mindehhez vö. még PETE 2008: 83, illetve FEJES 2002: 2).

Tekintettel arra, hogy a kompozitumok ilyen felfogása sajátosan ötvözi a KIEFER-féle szómodellt (1993, 1999) egymással nem harmonizáló lexikai, morfológiai és szintaktikai kategóriáit, nem meglepő, hogy KENESEI munkáiban többek között az igekötős igék státusának megítélése kapcsán (a négyosztatú szókonceptió problémáihoz hasonló) nehézségekbe ütközik.

A szerző a megszakíthatatlansági kitételre hivatkozva leszögezi, hogy ezen igealakok nem tekinthetők kompozitumoknak (2000b: 83), lexémafelfogása (vö. 2006: 82, lásd még 2000b: 78, 2004b: 443–4) következtében viszont arra a megállapításra jut, hogy a nem kompozicionális jelentésűnek tartott igekötős igéknek — szemantikai egységességük miatt — mégis valamiféle összetett szerkezet tulajdonítható (2000b: 83). (A probléma más nézőpontú felvetését lásd PETE 2008: 82–3.)

Miután KENESEI elismeri, hogy szóelméletében az igekötő „azon formák közé tartozik, amelyekre az eltérő szempontok eltérő eredményeket adnak” (2000b: 83), az ilyen elemmel bíró igealakok kettős természetét a KIEFER koncepciójából vett szókatégoriák segítségével igyekszik megragadni (83). E módszertani tekintetben kifogásolható eljárással azonban az igekötős igék értelmezésének alapproblémáját nyilvánvalóan nem oldja meg. (A szerzőnek a KIEFER-féle szóelméletre való egyéb — az érvelést ezúttal csupán megerősítő, nem pedig meghatározó — hivatkozásait lásd még 79, 85–6, 88, 93.)

Mivel az összetett szókban tagként kötött formák is előfordulhatnak, KENESEINEK ahhoz, hogy a kompozitumokat elkülönítse a toldalékolt egyszerű szavaktól, számot kell adnia az összetételi tagok és az affixumok közti meghatározó eltérésekről is (vö. 2000b: 84).

A szerző a két elemcsoport elhatárolását az ún. mellérendelés-próba alkalmazásával tartja megoldhatónak. E szerint míg az ugyanolyan elő- vagy utótaggal rendelkező összetett szók mellérendelésekor az egyező elemek egyike elhagyható, azonos toldalékolású szavak esetében ez az ellipszis nem lehetséges (2000b:

84, 2006: 83). Ily módon az a kötött morféma tekinthető összetételi tagként funkcionáló ún. félszónak, amely a mellérendelési próbának mindkét irányból eleget tesz (2000b: 85–6, 2006: 84; vö. még KIEFER 2000a: 24, 2003: 198). (Az ellipszispróba részben támogatható kritikáját lásd PETE 2008: 78–9, a terminust illető nem adekvát bíráló észrevételhez és a szerző válaszához vö. PETE 2004: 191, illetve KENESEI 2004b: 443.)

KENESEI e fogalom bevezetésével egy olyan négyosztatú elemtipológiához jut, amelyben a független és a függőszók csoportjain túl a szavaknak nem minősülő félszók és todalékok kapnak helyet (lásd 2000b: 90–1, 2006: 85–6; az e modell terminológiáját illető — nem támogatható — kritikai észrevételhez vö. PETE 2008: 75). Ezen osztályozást a szerző egy olyan kétágú hierarchikus rendszerezésnek gondolja, amely „megmutatja, hogyan épülnek egymásra az egyes elemek megkülönböztetését szolgáló eljárások. Ha ugyanis valamely forma szabad, akkor magától értetődik, hogy mind a szómeghatározási, mind a mellérendelési próbát kiállja, továbbá, ha valami szó, akkor a mellérendelési próbán is átmegy” (2000b: 91, lásd még 90, 2006: 85–6).

A generatív leírások tipikus bináris sémáival teljes összhangot mutató kétosztatú modell szigorúan hierarchikus jellege azonban — a szerző szándékai ellenére — a gyakorlatban nem mindig érvényesül. Jól mutatja ezt többek között a *nem* tagadóelem rendszerbeli megítélésének bizonytalansága is.

Miután e forma önálló megnyilatkozásokban előfordulhat, az osztályozás logikája alapján egyértelműen független szónak minősül (vö. 2000b: 83, 88–9). KENESEI ugyanakkor — e formális elv helyett a nyelvi kompetenciára hivatkozva — említést tesz arról, hogy megítélése szerint ez a hangsor bizonyos előfordulásaiban (például a *nem budapesti lakosok* szerkezetben) önálló szintaktikai tagadószó helyett inkább valamilyen alaktani (szóalkotási) funkciójú elemnek látszik (83, 89). Ez utóbbi esetben viszont egy valóban binárisan hierarchikus rendszerezésben e morfológiai szerepű kötött elemek legfeljebb a mellérendelés-próbát teljesíthetnék.

Ezt szem előtt tartva azonban KENESEI osztályozása két szempontból sem tekinthető egyértelmű opozíciókat felmutató szintezett modellnek. Egyrészt a rendszerezésnek a szabad formák kielemezésére szolgáló, első helyen rangsorolt eljárása — tisztán formális jellegéből adódóan — a *nem* esetleges szóalkotási szerepű (kötött) előfordulásait — funkcióra és nyelvi kompetenciára való tekintet nélkül — ugyanúgy szabad formáknak mutatja, mint ezen elem mondattani tagadást megvalósító változatait. Másfelől viszont az osztályozás eljárásaival nem dönthető el, hogy a morfológiai szerepet ellátó *nem* kötött hangsort félszónak vagy képző funkciójú prefixumnak kell-e tekintenünk, mivel ezen elem vonatkozásában — megfelelő koordinációs párként szolgáló előtag híján — a mellérendelés-próba nem végezhető el (2000b: 83, vö. még 89).

Ugyancsak a modell kétosztatú szinteződését érintő probléma a mondatszók és az indulatszavak rendszerbeli elhelyezésének kérdése is. Mivel ezek az elemek önálló megnyilatkozások, szabad formáknak tekinthetők (KENESEI 2000b: 90, 2006: 85). Mindazonáltal az osztályozás szigorú bináris és hierarchikus jellegének érvényesülése esetén e független hangsoroknak eleget kellene tenniük az elemzési eljárás során használt valamennyi kritériumnak. A mondatszókat és az indulatszavakat azonban — ahogy KENESEI is írja — „mellérendelni sem lehet, sőt a szó-meghatározási próbát sem állják ki, ugyanis nem lehet őket más szavakkal együtt elhelyezni a mondatban” (2000b: 90, lásd még 2006: 85).

A szerző annak érdekében, hogy a rendszerezés efféle ellentmondását feloldja, újabb kitételrel egészíti ki az önálló előfordulású szavak meghatározását. E módosítás szerint a szabad formák csak akkor minősülnek független szónak, ha egyúttal más szavakkal való megjelenésük is lehetséges, ellenkező esetben ezeket az elemeket csupán ún. tagolatlan közléseknek kell tekintenünk (2000b: 91, 2006: 85).

KENESEI a független szavak efféle felfogásából adódóan azonban egy másik, ugyancsak az osztályozás struktúráját érintő problémába ütközik. Azzal ugyanis, hogy a mondatszavakat és az indulatszókat tagolatlan közléseként értelmezi, ezen elemtípusokat — módszertani szempontból kifogásolható módon — teljesen kizárja a lexikon önálló tételeit és morfológiai elemeit megjeleníteni szándékozó rendszerezéséből, jöllehet e hangsorokat egyébiránt a szótár részeként, mint „esetleges lexikalizálódott közléseket” értelmezi (vö. 2000b: 95, 2001: 216, 2006: 89).

A probléma jelentőségét mutatja, hogy KENESEI lexikonleírásából nem csupán a mondatszók és az indulatszavak csoportja szorul ki. A tipológiában nem kapnak helyet az ikerszavak rímelő tagjai sem, e hangsorok ugyanis a rendszerezés logikája alapján nyilvánvalóan nem szavak, de félszónak sem minősülnek, ugyanakkor — abból adódóan, hogy a szerző ezen elemektől a morfémastátust is megvonja — nem tekinthetők toldalékoknak sem (vö. 2000b: 84, 2004b: 442–5; lásd még KIEFER 2000b: 525). (Az ikerített tagok itteni felfogásával kapcsolatos részben támogatható kritikai észrevételeket és a szerző nem igazán megnyugtató válaszát lásd PETE 2004: 190, 2008: 80, illetve KENESEI 2004b: 442–3.)

Mindebből egyenesen következik, hogy a lexikon efféle leírásában ezen ikerített elemek — noha a nyelvben ténylegesen létező hangsorok — egyáltalán nem értelmezhetők. Nem véletlen, hogy a generatív nyelvtanok az ikerítést mint szóalkotási módot sem morfológiai, sem fonológiai szempontból nem tudják megragadni (ehhez vö. egyrészt KIEFER 1999: 264, 2000b: 525, másfelől KÁLMÁN–NÁDASDY 2001: 425).

Mindazonáltal a KENESEI-féle szótárkonceptió ilyen problémái nem pusztán az osztályozás egyszerű rendszertani bizonytalanságaiból adódnak, de nyilvánvalóan következnek a szóelméletet általában meghatározó generatív nyelvészet

elméleti és metodológiai háttérének sajátos diszharmóniájából is. Ezt szem előtt tartva nem meglepő, hogy a célkitűzéseket és az alkalmazott módszereket tekintve KENESEI elemtipológiája a KIEFER-féle szómodell (1993, 1997, 1999: 188–9, 262–88; vö. még 2000b, 2003: 185–6) már elemzett metodológiai problémáihoz igen hasonló jellegzetességeket mutat.

Bár KENESEI lexikonleírását — a kompetenciaként értelmezett nyelv fogalmából adódóan — a mentális szótár modelljének szánja (lásd 2000b: 92, 2004b: 442, vö. még 2000b: 75–6, 79–81, 93, 2006: 81–5, 87), a koncepció kidolgozásakor a kognitív nyelvi folyamatok tanulmányozásának metodológiai eljárásaitól mégis eltekint. Módszereit a más indíttatású (csupán a hangsorformák elemeinek és disztribúciós viszonyainak analizálására törekvő) bloomfieldi deskriptív nyelvészetből veszi, az így nyert lexikonstruktúra mentális nyelvi realitására pedig alapvetően nincs tekintettel. Ebből adódóan a szerző érvelése során elsősorban a disztribúciós elveket érvényesíti, ily módon a beszélők nyelvtudásáról csak néhány általános, illetve hipotetikus kijelentéssel szolgál (ehhez lásd főként 2000b: 83, 92, 2004b: 442).

A mentális szótár leírásának célkitűzése és az ehhez használt formális, leírási minimalizmusra törekvő módszertani eljárások összhangjának hiányát jelzi többek között KENESEI azon eljárása is, ahogy szótármodelljében az ún. passzív töveket elhelyezi.

E tőtípus elemei között vannak olyanok, amelyek a mellérendelési próbának eleget téve a félszók csoportjába sorolhatók, nagy részük azonban az osztályozás egyetlen kritériumának sem felel meg. Így ez utóbbiakat a formális rendszerezés logikája szerint — ahogy a szerző is írja — „prefixumoknak kellene minősítenünk” (2000b: 92, lásd még 2006: 87). Mivel ezt a beszélők nyelvtudásának nyilvánvalóan ellentmondó eljárást KENESEI maga is önkényesnek ítéli (vö. 2000b: 92, 2006: 87), a félszónak nem tekinthető passzív tövek besorolásának problémájára más — a formális módszertani keretbe beilleszthető — megoldást keres.

Miután azonban a félszók és a passzív tövek kategóriája a mellérendelési próbának eleget tevő tölemek esetén egybeesik, a szerző nem talál olyan disztinktív opozíciót, amelynek mentén az összetételi tagként nem értelmezhető töveket rendszerezésébe következetesen, azaz a hierarchiában a félszók és az affixumok csoportja között elhelyezkedő osztályként építhetné be (vö. 2000b: 92, 2006: 87).

Ily módon KENESEI-nek a lexikon egységeit leírni szándékozó tipológiájából a nem koordinálható passzív tövek teljesen kiszorulnak. Ezért a szerző e formákat — módszertanilag kifogásolható módon — mint a bináris és hierarchikus struktúrát mutató szótári osztályokon kívül eső lexikális elemeket értelmezi.

Az így felfogott tövek rendszerbeli státusának kijelölése során KENESEI — eltekintve a tényleges kognitív folyamatok megfigyelésétől — a generatív nyelvészetben szokásos metodológiának megfelelően pusztán feltételezi, hogy a mentális szótár felépítése egyfajta minimalista elvet követ. Ily módon úgy véli, hogy

mivel a félszóként nem elemezhető passzív töveket produktív képzők is követhetik, e formák valószínűleg szóalkotási műveletek révén jöhetnek létre, azaz nem komplex elemekként vannak elraktározva a lexikonban. E hipotézisből adódóan pedig a szerző ahhoz a teoretikus feltevéshez jut, hogy a magyarban domináns szó alapú morfológia mellett lehetnek olyan alaktani műveletek is, amelyek az önálló szóként nem értelmezhető töelemeken mennek végbe (lásd 2000b: 92, 2006: 87–8, vö. még 2004b: 443).

E metodológiaiailag nem egészen megalapozott magyarázatból KENESEI végül elemtipológiájára nézve azt a sajátos (hipotetikus jellege miatt nem túl meggyőző) következtetést vonja le, hogy binárisan szinteződő lexikonmodelljébe az összetételi tagként nem értelmezhető passzív tövek éppen azért nem illeszthetők be, mert e formák egy másik típusú morfológiába tartoznak, amelynek egyes kategóriái „átfedésben lehetnek a szó alapú hierarchia csoportjaival” (2000b: 92, vö. még 2006: 88). (A tövek terminológiájával kapcsolatos — nem igazán jogos — bírálatot és a szerző erre adott válaszát lásd PETE 2004: 191, 2008: 80–1, valamint KENESEI 2004b: 443.)

(Folytatjuk.)

FEHÉR KRISZTINA

Irodalom

- ÁGOSTON MIHÁLY (1974): A magyar függőszók kategóriája. In: *Jelentéstan és stilisztika. A magyar nyelvészek II. nemzetközi kongresszusának előadásai*. Nyelvtudományi Értekezések 83. sz. Szerk. IMRE SAMU–SZATHMÁRI ISTVÁN–SZÜTS LÁSZLÓ. Bp. 45–50.
- BALÁZS JÁNOS (1966): Szintagmatizálódás és lexikalizálódás. (A lexikológia és a lexikográfia elméleti kérdéseivel). In: *Szótártani tanulmányok*. Szerk. ORSZÁGH LÁSZLÓ. Bp. 79–98.
- BENKŐ LORÁND–BERRÁR JOLÁN (1967): Szótörténet. In: *A magyar nyelv története*. Szerk. BÁRCZI GÉZA–BENKŐ LORÁND–BERRÁR JOLÁN. Bp. 193–388.
- BERRÁR JOLÁN (1975): Morfológiai szerkezetek — szintaktikai szerkezetek. *Magyar Nyelv* 71: 35–40.
- BERRÁR JOLÁN (1982): Próbák és problémák a mai magyar nyelv tankönyv új kiadásához — a szófajok. In: *Dolgozatok a magyar leíró nyelvtan köréből*. Nyelvtudományi Dolgozatok 33. sz. Szerk. NAGY FERENC. Bp. 7–32.
- B. LŐRINCZY ÉVA (1961): A szóösszetétel. In: *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan I*. Szerk. TOMPA JÓZSEF. Bp. 421–71.
- DEME LÁSZLÓ (1978): *A beszéd és a nyelv*. Bp.
- D. MÁTAI MÁRIA (2007): *A magyar szófajttörténet általános kérdései*. Nyelvtudományi Értekezések 157. sz. Bp.
- ELEKFI LÁSZLÓ (2001): Íráshiba vagy másképp gondolkodás? (Jelzők és összetételi előtagok határesetei). In: *Újabb tanulmányok a strukturális magyar nyelvtan és a*

- nyelvtörténet köréből. Kiefer Ferenc tiszteletére barátai és tanítványai.* Szerk. BAKRÓ-NAGY MARIANNE–BÁNRETI IMRE–É. KISS KATALIN. Bp. 223–31.
- FEJES LÁSZLÓ (2002): *A szóösszetétel helye a nyelvi szintek között.*
URL: <http://nytud.hu/~fejes/pdf/szeged020104.pdf>
- FEJES LÁSZLÓ (2005): *Összetett szavak finnugor nyelvekben.* Doktori értekezés. Bp.
- GOMBOCZ ZOLTÁN (1898): A jelenkori nyelvészet alapelvei. *Magyar Nyelvőr* 27: 6–13, 53–61, 97–103, 193–201, 339–43, 433–8, 481–6.
- GOMBOCZ ZOLTÁN (1902–3/1997): Nyelvtörténet és lélektan. Wundt néplélektanának ismertetése. In: *Gombocz Zoltán: Jelentéstan és nyelvtörténet. Válogatott tanulmányok.* Szerk. KICSI SÁNDOR ANDRÁS. Bp. 9–72.
- GOMBOCZ ZOLTÁN (1911/1938): Képzettársulás és jelentésváltozás. (Adalék a nyelv lélektanához). In: *Gombocz Zoltán összegyűjtött művei. Első kötet.* Szerk. ZSIRAI MIKLÓS. Bp. 23–33.
- GOMBOCZ ZOLTÁN (1921a/1938): Nyelvtörténet, lélektan, társadalmi lélektan. In: *Gombocz Zoltán összegyűjtött művei. Első kötet.* Szerk. ZSIRAI MIKLÓS. Bp. 53–63.
- GOMBOCZ ZOLTÁN (1921b/1938): Változás és törvény a nyelvtudományban. In: *Gombocz Zoltán összegyűjtött művei. Első kötet.* Szerk. ZSIRAI MIKLÓS. Bp. 64–73.
- GOMBOCZ ZOLTÁN (1922/1997): Nyelvtörténeti módszertan. In: *Gombocz Zoltán: Jelentéstan és nyelvtörténet. Válogatott tanulmányok.* Szerk. KICSI SÁNDOR ANDRÁS. Bp. 73–128.
- GOMBOCZ ZOLTÁN (1926/1997): Jelentéstan. In: *Gombocz Zoltán: Jelentéstan és nyelvtörténet. Válogatott tanulmányok.* Szerk. KICSI SÁNDOR ANDRÁS. Bp. 129–94.
- GOMBOCZ ZOLTÁN (1929–35/1949): *Történeti magyar nyelvtan. V. rész. Syntaxis.* Bp.
- GOMBOCZ ZOLTÁN (1934): Funkcionális nyelv szemlélet. *Magyar Nyelv* 30: 1–7.
- HORGER ANTAL (1914): *A nyelvtudomány alapelvei (Bevezetés a nyelvtudományba).* Bp.
- JUHÁSZ JÓZSEF (1980): Vázlatok a szó portréjához. In: *Tanulmányok a mai magyar nyelv szókészlettana és jelentéstan köréből.* Szerk. RÁCZ ENDRE–SZATHMÁRI ISTVÁN. Bp. 99–120.
- KÁLMÁN LÁSZLÓ–NÁDASDY ÁDÁM (2001): A hangsúly. In: *Strukturális magyar nyelvtan 2. Fonológia.* Szerk. KIEFER FERENC. Bp. 393–467.
- KÁLMÁN LÁSZLÓ–TRÓN VIKTOR (2005): *Bevezetés a nyelvtudományba.* Bp.
- KÁROLY SÁNDOR (1966): A lexikológiai egységek fejezete a generatív grammatikában. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 4: 91–104.
- KÁROLY SÁNDOR (1969): A szóösszetételek és velük kapcsolatos lexikológiai egységek. A főnévi összetételek. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 6: 271–328.
- KÁROLY SÁNDOR (1970): *Általános és magyar jelentéstan.* Bp.
- KÁROLY SÁNDOR (1980): Szavak, szerkezetek morfológiai tagoltságának változásai és a jelentés. (Szintetikus és analitikus irányú változások a magyar nyelvben). In: *Tanulmányok a mai magyar nyelv szókészlettana és jelentéstan köréből.* Szerk. RÁCZ ENDRE–SZATHMÁRI ISTVÁN. Bp. 121–56.
- KÁROLY SÁNDOR (1991): Gombocz Zoltán rendszerelmélete a jelentéstanban és a szintaxisban — ahogy ma látjuk. In: *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből.* Szerk. KISS JENŐ–SZÜTS LÁSZLÓ. Bp. 333–9.

- KENESEI ISTVÁN (2000a): A morfémától a szóig. In: *Helyzetkép a magyar nyelvtudományról. (A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete fennállásának 50. évfordulója alkalmából rendezett tudományos ülésen elhangzott előadások válogatott és átdolgozott tanulmányai)*. Szerk. KIEFER FERENC–GÓSY MÁRIA. Bp. 75–87.
- KENESEI ISTVÁN (2000b): Szavak, szófajok, toldalékok. In: *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Szerk. KIEFER FERENC. Bp. 75–136.
- KENESEI ISTVÁN (2001): A szótól a szófajig. In: *Újabb tanulmányok a strukturális magyar nyelvtan és a nyelvtörténet köréből. Kiefer Ferenc tiszteletére barátai és tanítványai*. Szerk. BAKRÓ-NAGY MARIANNE–BÁNRETI IMRE-É. KISS KATALIN. Bp. 215–22.
- KENESEI ISTVÁN (2004a): Kategóriák a szó alatt és fölött. In: *A láthatatlan megismerés*. Szerk. GERVAIN JUDIT–PLÉH CSABA. Bp. 65–80.
- KENESEI ISTVÁN (2004b): Szavak, morfémák, toldalékok. *Magyar Nyelvőr* 128: 441–5.
- KENESEI ISTVÁN (2006): Szófajok. In: *Magyar nyelv*. Főszerk. KIEFER FERENC. Bp. 80–109.
- KESZLER BORBÁLA (1995): A mai magyar nyelv szófaji rendszerezésének problémái. *Magyar Nyelvőr* 119: 293–308.
- KESZLER BORBÁLA (2000a): A mai magyar nyelv szófaji rendszere. In: *Magyar grammatika*. Szerk. KESZLER BORBÁLA. Bp. 67–76.
- KESZLER BORBÁLA (2000b): Szintagmatan. In: *Magyar grammatika*. Szerk. KESZLER BORBÁLA. Bp. 347–66.
- KIEFER FERENC (1993): A szó. In: *Hajdú Péter 70 éves*. Szerk. SZ. BAKRÓ-NAGY MARIANNE–SZÍJ ENIKŐ. Bp. 171–8.
- KIEFER FERENC (1997): Vajon az összetett szó szintaktikai szempontból is szónak számít-e? In: *Szavak — nevek — szótárak. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára*. Szerk. KISS GÁBOR–ZAICZ GÁBOR. Bp. 197–203.
- KIEFER FERENC (1999): Alaktan. In: É. KISS KATALIN–KIEFER FERENC–SIPTÁR PÉTER: *Új magyar nyelvtan*. Bp. 185–290.
- KIEFER FERENC (2000a): A morfológia. In: *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Szerk. KIEFER FERENC. Bp. 23–73.
- KIEFER FERENC (2000b): A szóösszetétel. In: *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Szerk. KIEFER FERENC. Bp. 519–67.
- KIEFER FERENC (2001): Előszó. In: *A szó jelentése*. Szerk. MARTINKÓ ANDRÁS. Szeged. 5–17.
- KIEFER FERENC (2003): Alaktan. In: *A magyar nyelv kézikönyve*. Szerk. KIEFER FERENC. Bp. 185–204.
- LENGYEL KLÁRA (2000a): A nyelvi egységek szinteződése. In: *Magyar grammatika*. Szerk. KESZLER BORBÁLA. Bp. 24–33.
- LENGYEL KLÁRA (2000b): A szóösszetétel. In: *Magyar grammatika*. Szerk. KESZLER BORBÁLA. Bp. 321–36.
- LENGYEL KLÁRA (2000c): Az állítmány. In: *Magyar grammatika*. Szerk. KESZLER BORBÁLA. Bp. 394–404.

- LYONS, JOHN (1968): *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge.
- MARTINKÓ ANDRÁS (2001): *A szó jelentése*. Szeged.
- M. KORCHMÁROS VALÉRIA (1999–2000): A morfológia oktatásának aktuális problémái. *Néprajz és Nyelvtudomány* 40: 15–9.
- MOLNÁR CECÍLIA (2004): Szenvedő szerkezet. *Szabad Változók*.
URL: <http://www.szv.hu/kritika/szenvedo-szerkezet>
- PAIS DEZSŐ (1951): Kérdések és szempontok a szóösszetételek vizsgálatához. *Magyar Nyelv* 47: 135–54.
- PAPP ISTVÁN (1942): Mi a szó funkciója? *Magyar Nyelv* 38: 178–91, 272–6.
- PAPP ISTVÁN (1953): A szó nyelvtani jellege. *Magyar Nyelv* 49: 359–70.
- PETE ISTVÁN (2004): A morféma újradefiniálásának szükségessége. *Magyar Nyelvőr* 128: 187–95.
- PETE ISTVÁN (2008): Ismét a morféma újradefiniálásának szükségességéről. *Magyar Nyelvőr* 132: 74–85.
- RÁCZ ENDRE (1968): A szó szerkezetek. In: BENCÉDY JÓZSEF–FÁBIÁN PÁL–RÁCZ ENDRE–VELCSOV MÁRTONNÉ: *A mai magyar nyelv*. Bp. 257–69.
- RÁCZ ENDRE (1985): A grammatika szerepe az anyanyelvi nevelésben. *Magyar Nyelv* 81: 257–66.
- RÁCZ ENDRE–SZEMERE GYULA (1970): *Mondattani elemzések*. Bp.
- SZÉPE GYÖRGY (1961): A szó és a szókészlet általános kérdései. In: *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan I*. Szerk. TOMPA JÓZSEF. Bp. 123–42.
- SZÉPE GYÖRGY (1999): A magyar morfematikus elemek sorrendjéről. *Magyar Nyelvjárások* 37: 419–24.
- SZILÁGYI N. SÁNDOR (2004): *Elmélet és módszer a nyelvészetben — különös tekintettel a fonológiára*. Erdélyi Tudományos Füzetek 245. sz. Kolozsvár.
- TEMESI MIHÁLY (1961a): A szójelentés. In: *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan I*. Szerk. TOMPA JÓZSEF. Bp. 143–92.
- TEMESI MIHÁLY (1961b): A szófajok. In: *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan I*. Szerk. TOMPA JÓZSEF. Bp. 193–269, 281–94.
- VELCSOV MÁRTONNÉ (1968a): Alaktan. In: BENCÉDY JÓZSEF–FÁBIÁN PÁL–RÁCZ ENDRE–VELCSOV MÁRTONNÉ: *A mai magyar nyelv*. Bp. 87–204.
- VELCSOV MÁRTONNÉ (1968b): A szófajok. In: BENCÉDY JÓZSEF–FÁBIÁN PÁL–RÁCZ ENDRE–VELCSOV MÁRTONNÉ: *A mai magyar nyelv*. Bp. 9–83.